

Bioremediacja sposób na pozostałości po zabiegach ochrony roślin

Dr Grzegorz Doruchowski

Instytut Ogrodnictwa w Skierniewicach

Bioremediacja polega na neutralizacji skażeń za pomocą mikroorganizmów, czyli biologicznej degradacji niepożądanych substancji chemicznych. Procesy te zachodzą także w środowisku naturalnym, lecz przebiegają powoli, dlatego substancje aktywne środków ochrony roślin mogą dotrzeć do wód powierzchniowych lub podziemnych zanim ulegną naturalnej degradacji. Zadaniem bioremediacji jest zaś wymuszenie i przyspieszenie tego procesu.

Uwaga! – pestycydy w wodzie

Przeprowadzone przez Instytut Ogrodnictwa w Skierniewicach badania czystości wód powierzchniowych rejonu grójeckiego i wareckiego, w północnej części zlewni Pilicy wykazały stałą obecność pestycydów w stawach służących jako gminne punkty czerpania wody do zabiegów ochrony roślin, a także w ciekach wodnych połączonych z tymi zbiornikami. Wśród wykrytych pestycydów nie było co prawda substancji zaliczanych do szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego, ale ich poziom w niektórych miejscach wskazywał, że tamtejsza woda spełnia kryteria jakości kategorii A3 lub okresowo nawet przekracza granicę tej najniższej kategorii. Kategoria A3 oznacza, że w celu użytkowania wody przeznaczonej do spożycia konieczne jest jej oczyszczanie metodą wysokosprawnego uzdatniania fizycznego i chemicznego, co wiąże się z dużymi kosztami i wydłużeniem czasu uzdatniania.

Techniczna możliwość uzdatniania wody skażonej środkami ochrony roślin nie eliminuje jednak problemu do końca.

Skażenia ze zbiorników wód powierzchniowych mogą bowiem przenikać do studni okolicznych gospodarstw, z których przy braku instalacji wodociągowej czerpana jest woda przeznaczana do spożycia.

Wyniki badań prowadzonych przez inne ośrodki wskazują na obecność pestycydów także w niektórych studniach rejonu grójeckiego. Dlatego wszelkimi środkami należy chronić wody powierzchniowe przed zanieczyszczeniami chemicznymi, a odpowiedzialność w tym względzie spada na nas wszystkich.

Skażenia miejscowe

Skąd biorą się pestycydy w wodach powierzchniowych? Zazwyczaj pierwsze podejrzania kierują się na znoszenie cieczy roboczej podczas wykonywania zabiegów ochrony roślin oraz spływ powierzchniowy pestycydów z pól, czyli tzw. skażenia rozproszone. Jest to jedynie część prawdy i to część mniej istotna, ponieważ głównym źródłem zanieczyszczenia wód pestycydami są skażenia miejscowe. Według szacunków niemieckich, udział skażeń miejscowych

w zanieczyszczeniu wód wynosi aż 65–95%, zależnie od wielkości zlewni rzek – im mniejsza zlewnia, tym wyższy udział.

Głównym powodem skażeń miejscowych są niezamierzone rozproszenia lub rozchlapania skoncentrowanych środków ochrony roślin w trakcie sporządzania cieczy roboczej i napełniania opryskiwacza, a także niekontrolowany spływ popłuczyn podczas mycia opryskiwacza po zabiegu.

W wyniku tych czynności dochodzi do kumulacji środków ochrony roślin w jednym miejscu, z którego spływają one do wód powierzchniowych lub podziemnych. Miejscem powstawania skażeń miejscowych jest najczęściej teren gospodarstwa, co stwarza dodatkowe zagrożenie dla ludzi, może bowiem dochodzić do skażenia wody w płytkich studniach. O ile niewielkim wysiłkiem i starannością można minimalizować ryzyko skażeń podczas przygotowania cieczy, to problemy związane z myciem sprzętu wymagają bardziej złożonych rozwiązań organizacyjnych i infrastrukturalnych.

Co z tym myciem?

Najlepszym sposobem rozwiązywania złożonych problemów jest zapobieganie lub minimalizacja ich u źródła. Skoro problemem jest skażona woda po myciu opryskiwacza, rozwiązania należy szukać w ograniczeniu do minimum objętości zużywanej wody i zbieraniu jej celem neutralizacji zawartych w niej pozostałości środków ochrony

roślin. Kluczem do osiągnięcia tego celu jest organizacja stanowiska do mycia oraz sposób jego przeprowadzenia. Powinno ono być zlokalizowane w odległości nie mniejszej niż 30 m od studni, ujęć wody oraz zbiorników wodnych.

Mycie powinno się wykonywać na stanowisku o powierzchni nieprzepuszczalnej, z obrzeżem zapobiegającym rozprzestrzenianiu się skażonej wody (fot. 1). Minimalne wymiary stanowiska powinny wynosić: szerokość = szerokość opryskiwacza + 1 m; długość = długość opryskiwacza + 1 m.

Fot. 1. Mycie opryskiwacza na stanowisku umożliwiającym zbieranie ciekłych pozostałości

Stanowisko powinno mieć spadek w kierunku odpływu do szczelnego zbiornika z możliwością odbioru skażonej wody w celu jej bezpiecznego zagospodarowania. Testy przeprowadzone w IO wykazały, że, wykorzystując myjkę wysokociśnieniową (150 bar), opryskiwacz sadowniczy z deflektorem (zbiornik 1000 l) można efektywnie umyć objętością 17 l wody, a dodatkowe 10 l wody zużyć na spłukanie stanowiska. Łączny czas mycia opryskiwacza i stanowiska wynosi niewiele ponad 3 minuty, a jego efektywność wynosi 78%. Sumaryczna objętość ciekłych pozostałości wymagających neutralizacji wynosi zatem 27 l. Zużywając tę samą objętość wody przy użyciu lancy niskociśnieniowej (10 bar), mycie przeprowadza się w ciągu 8 minut z efektywnością 55%.

Powstające w wyniku mycia opryskiwacza i zebrane ciekłe pozostałości należy bezpiecznie zagospodarować, najlepiej na bieżąco w gospodarstwie, bez angażowania cennego czasu i z użyciem prostych technik. Zalecaną metodą spełniającą te kryteria jest bioremediacja.

Bioremediacja? Czemu nie!

W systemach bioremediacyjnych do neutralizacji środków ochrony roślin ich substancje aktywne podlegają rozkładowi i mineralizacji w wyniku metabolicznych procesów mikroorganizmów glebowych.

Tak więc zasadniczym elementem stanowiska bioremediacyjnego zalecanego do stosowania w gospodarstwach jest odpowiednio przygotowany substrat glebowy. W celu intensyfikacji rozkładu musi on zawierać dużą ilość materiału organicznego, sprzyjającego rozwojowi i aktywności mikroorganizmów.

Dlatego w substracie stanowiska największy udział objętościowy, wynoszący 40–50%, stanowi słoma lub inne rozdrobnione części roślin. Składnik ten pełni także rolę rozluźniającą masę substratu. Uzupełnieniem materiału organicznego jest torf lub kompost w ilości 25–40%. Pozostałe 20–25% stanowi

Stanowiska bioremediacyjne nie służą do zlewania resztek cieczy roboczej oraz wody po płukaniu zbiornika i instalacji cieczonej opryskiwacza lub składania niepełnowartościowych preparatów i innych skażonych odpadów o wysokiej koncentracji środków ochrony roślin.

reklama

www.peksan.pl

SKRZYNKI OWOCOWO-WARZYWNE

 nr kat: OW-10 wymiary: 600 x 400 x 150 mm nośność: 10 kg	 nr kat: S-1 wymiary: 600 x 400 x 120 mm nośność: 10 kg
 nr kat: OW-15 wymiary: 600 x 400 x 220 mm nośność: 15 kg	 nr kat: S-2 wymiary: 600 x 400 x 180 mm nośność: 15 kg
 nr kat: S-3 wymiary: 600 x 400 x 240 mm nośność: 20 kg	

Wysoka jakość • Atrakcyjne ceny • Transport gratis

Peksan Sp. z o.o.
 ul. Okrzei 5, 38-500 Sanok
 tel. 13 46 413 72, fax 13 46 409 55, e-mail: peksan@peksan.pl

Fot. 2. Stanowisko Biobed obok stanowiska do napełniania opryskiwacza

◁ gleba pochodząca z pola lub plantacji, gdzie stosowane środki ochrony roślin stymulują do działania mikroorganizmy rozkładające substancje aktywne tych środków. Dodanie gleby do substratu ma więc za zadanie pobudzenie jego aktywności biologicznej. W substracie glebowym z dużym udziałem słomy, gwarantującym wysoką zawartość ligniny (stosunek węgla do azotu C/N > 30), główną rolę odgrywiają grzyby białej zgnilizny (*Phanerochaete chrysosporium*, kl. *Basidiomycetes*), które w procesie rozkładu ligniny produkują enzymy rozkładające także związki organiczne, takie jak PCB (polichlorowane bifenyle), PAH (wielopierścieniowe węglowodory aromatyczne), dioksyny i substancje aktywne pestycydów. Ich działanie wspomagają także glony i bakterie, których procesy metaboliczne są bardzo skomplikowane i nie do końca poznane.

W prawidłowo skomponowanym i utrzymanym środowisku proces biodegradacji może być bardzo efektywny. Wyniki badań wskazują, że nawet po okresie intensywnego stosowania środków ochrony roślin i stosunkowo dużym wkładzie ciekłych pozostałości działalność mikroorganizmów w okresie jednego sezonu obniża koncentrację wszystkich stosowanych substancji aktywnych do poziomu wykrywalności.

Efektywność rozkładu substancji chemicznych może się jednak zmniejszyć, a w stosunku do niektórych nawet ustać,

w wyniku nadmiernej kumulacji środków ochrony roślin w substracie, jego przesuszenia, oddziaływania ropopochodnych węglowodorów (oleje, smary) splukiwanych z maszyn czy ciągników oraz azotu zmywanego z rozsiewaczy nawozów lub opryskiwaczy po użyciu płynnych nawozów (RSM, mocznik).

Właściwości biologicznie czynnych substratów wykorzystywane są w stanowiskach bioremediacyjnych przeznaczonych do neutralizacji ciekłych pozostałości w gospodarstwie, a więc w miejscu, gdzie pozostałości te powstają. Ich prosta konstrukcja, nieabsorbująca obsługa oraz bezpieczeństwo związane z procesem neutralizacji powinny zachęcać do ich użytkowania.

Spośród różnych rozwiązań do zastosowania w Polsce szczególnie zalecane są stanowiska typu Biobed oraz pochodne, takie jak Phytobac, Biofilter czy opracowane w ostatnich latach w IO stanowisko Vertibac.

Czas eksploatacji substratu w stanowiskach bioremediacyjnych wynosi od 5 do 8 lat, w zależności od warunków klimatycznych oraz intensywności użytkowania. Zużyty substrat, jeśli jest prawidłowo wykorzystywany, zawiera zwykle śladowe ilości substancji chemicznych. Niemniej jednak powinien być on przez rok kompostowany, a następnie zużyty jako nawóz organiczny. Każde z omówionych niżej stanowisk można wykonać samodzielnie, wykorzystując dostępne na rynku elementy.

Biobed

To rodzaj zagłębionego w ziemi, szczelnego (!) basenu wypełnionego substratem i wyposażonego w rampy najazdowe, które umożliwiają wjazd opryskiwacza (fot. 2). Z założenia Biobed służy do bezpośredniego przejmwania wszelkiego rodzaju wycieków i rozprożeń, do których może dochodzić podczas przygotowania cieczy roboczej i napełniania opryskiwacza, do zbierania skażonej wody użytej do zewnętrznego mycia sprzętu oraz wody opadowej, splukującej z opryskiwacza osady środków ochrony roślin w trakcie postoju maszyny. Spływające z opryskiwacza do podłoża substancje są w nim neutralizowane, a woda częściowo odparowuje lub w części nieadsorbowanej przez substrat spływa na dno stanowiska. Ścianki basenu muszą gwarantować jego szczelność, dlatego należy je wykonać z odpowiedniej jakości betonu lub grubej folii. Na dnie układa się warstwę drenażową w postaci żwiru (około 10 cm), następnie warstwę zagęszczoną gliny, spowalniającej odpływ wody (około 5 cm), a na niej 50 cm substratu (słoma 50%, torf 25%, gleba 25%). Zbierające się w warstwie drenażowej odcieki całkowicie lub częściowo zneutralizowanych pozostałości płynnych odprowadzane są przewodem przez syfon do zbiornika buforowego, po napełnieniu którego można je z powrotem przepompować do stanowiska.

W ten sposób Biobed stanowi izolowany system o zamkniętym obiegu skażonej cieczy. Możliwość ustawienia opryskiwacza bezpośrednio na stanowisku eliminuje konieczność zorganizowania dodatkowego stanowiska do mycia czy napełniania opryskiwacza.

Do celów projektowych przyjmuje się, że substrat stanowiska Biobed może przerobić w ciągu roku ilość ciekłych pozostałości równą połowie swojej objętości. Jeśli zatem niewielki Biobed o wymiarach 3 m x 5 m mieści około 7,5 m³ substratu, to jego roczna przepustowość wynosi 3750 l ciekłych pozostałości, co pozwala na wielokrotne mycie opryskiwacza wystarczająco dużą ilością wody. Margines pojemności stanowiska oraz zbieranie odcieków są

Fot. 3. Stanowisko Phytobac

potrzebne na wypadek intensywnych opadów deszczu. Z kolei w okresach suszy należy pamiętać o podlewaniu stanowiska, by cały czas utrzymać odpowiednią wilgotność podłoża. W okresie jesienno-zimowym zaleca się przykrycie stanowiska folią lub brezentem, aby zapobiec jego przelaniu i przemarznięciu.

Phytobac

Phytobac w klasycznym wykonaniu ma podobną budowę, wykorzystuje substrat o tym samym składzie i zachodzą w nim dokładnie te same procesy, jak w stanowisku Biobed. Nie pozwala on jednak na wjazd opryskiwacza, co stwarza konieczność budowy w gospodarstwie odrębnego stanowiska do napełniania i mycia opryskiwaczy z możliwością zbierania i gromadzenia ciekłych pozostałości. Spływająca z takiego miejsca ciecz powinna przechodzić przez prosty w budowie separator części stałych i produktów ropopochodnych, zanim trafi do zbiornika gromadzącego pozostałości. Ze zbiornika ciecz pobierana jest sukcesywnie przez pompę i rozprowadzana równomiernie na powierzchni stanowiska do momentu obfitego zwilżenia substratu – zwykle raz lub dwa razy dziennie.

Podobnie jak w przypadku stanowiska Biobed, odcieki z substratu zbierające się w warstwie drenażowej na dnie stanowiska odprowadzane są do zewnętrznego zbiornika buforowego, po czym trafiają z powrotem do podłoża.

Zautomatyzowanie krążenia cieczy w zamkniętym cyklu dla utrzymania substratu w ciągłej wilgotności wymaga zastosowania systemu rozprowadzania

cieczy oraz pompy z włącznikiem czasowym. Przepustowość stanowiska określa się na takich samych zasadach, co w przypadku systemu Biobed. Zadażenie stanowiska zapobiega jego przepełnieniu podczas ulewnych opadów oraz umożliwia zastosowanie mniejszego zbiornika buforowego do zbierania odcieków niż dla stanowiska Biobed. W gospodarstwach o niewielkiej skali zużycia środków ochrony roślin i ograniczonej przestrzeni na dodatkowe wyposażenie infrastrukturalne istnieje możliwość stosowania stanowisk Phytobac w wersji wolno stojącej (fot. 3).

Vertibac

Vertibac jest zmodyfikowaną, wertykalną i kompaktową wersją stanowiska Phytobac. Składa się z dwóch szczelnych zbiorników ustawionych jeden nad drugim. Do tego celu można wykorzystać powszechnie dostępne skrzyniopalety plastikowe o pełnych ściankach (fot. 4). Zbiorniki ustawione są na ramie ze skrętnymi kółkami w celu łatwego

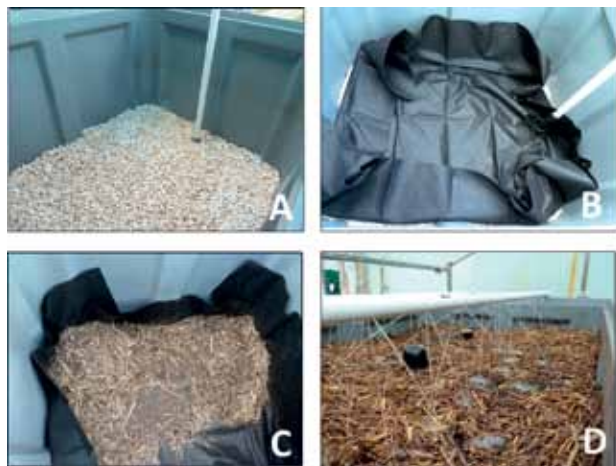
Stanowisko Biobed powinno być zorganizowane co najmniej 30 m od cieków, zbiorników i studni, w miejscu nienarażonym na zalania, najlepiej w bezpośrednim sąsiedztwie magazynu środków ochrony roślin i punktu czerpania wody (np. zbiornika pośredniego do napełniania opryskiwacza).

przemieszczania całego stanowiska, np. do osłoniętego pomieszczenia podczas zimy. Górny zbiornik o objętości 700 l zawiera 50-centymetrową warstwę substratu o standardowym składzie. Na dnie zbiornika znajduje się 10-centymetrowa warstwa drenażowa (żwir), umożliwiająca drenaż nadmiaru ciekłych pozostałości w formie odcieków (fot. 5). Substrat od żwiru oddzielony jest agrowłókniną, której zadaniem jest spowolnienie przesiąku odcieków. Spełnia ona tę samą rolę, co warstwa gliny w stanowisku Biobed, a ponadto nie dopuszcza do zamulenia warstwy drenażowej drobną frakcją substratu. Odcieki z substratu spływają grawitacyjnie do dolnego zbiornika buforowego o objętości 400 l, który służy do gromadzenia ciekłych pozostałości, i z którego są one pobierane przez pompę do zraszania substratu. System stanowi zatem szczelny układ zamknięty, w którym krążąca ciecz wielokrotnie przechodzi przez substrat, ulegając bioremediacji. Woda odparowuje zarówno z powierzchni substratu i rosnących na nim ▷

Fot. 4. Stanowisko Vertibac obok stanowiska do mycia opryskiwacza

Fot. 5. Warstwy stanowiska Vertibac:
A – żwir pełniący funkcję drenażu odcieków;
B – agrowłóknina spowalniająca przesiąkanie odcieków;
C – substrat bioaktywny;
D – nawilżanie substratu

Fot. 6. Stanowisko Biofilter

fol. 1–6 G. Doruchowski

Zwarta konstrukcja, prosta budowa z dostępnych elementów i materiałów, a także łatwa obsługa powinny sprzyjać akceptacji stanowiska Vertibac przez użytkowników środków ochrony roślin w mało- i średnioobszarowych gospodarstwach, do których kierowane jest to rozwiązanie.

◁ roślin (ewapotranspiracja), jak i bezpośrednio z lustra cieczy gromadzonej w zbiorniku buforowym (ewaporacja), dzięki zachowaniu 20-centymetrowej przestrzeni między zbiornikami. Zbiornik buforowy przykryty jest siatką uniemożliwiającą dostęp do skażonej cieczy osobom postronnym (np. dzieciom) oraz drobnym zwierzętom (np. ptakom i zwierzętom domowym).

Pomiary pozostałości pestycydów w substracie, prowadzone w 2012 r. w Zakładzie Agrotechnologii IO potwierdziły bardzo efektywny rozkład wprowadzanych do stanowiska substancji czynnych fungicydów i insektycydów typowych dla produkcji sadowniczej.

Substancje te wprowadzono w terminach odpowiadających terminom ich stosowania w sadach, symulując zasilanie stanowiska ciekłymi pozostałościami z mycia opryskiwacza po zabiegach prowadzonych według rzeczywistego programu ochrony. Już do początku października większość substancji rozłożyła się w 95%, i tylko te, które wprowadzono późno rozłożyły się w 88%. Bardzo efektywne było także odparowanie wody ze stanowiska. W sierpniu średnio dziennie wyparowywało ponad 8 l wody, a w ciągu 5 miesięcy od maja do września łącznie 1000 l. Biorąc pod uwagę fakt, że objętość substratu wynosi tylko 0,5 m³, jest to doskonały wynik.

Biofilter

Biofilter to zestaw dwóch lub trzech otwartych pojemników prostopadłościennych, z których każdy ma objętość około 1 m³ i jest wypełniony substratem o składzie, takim jak w stanowisku Biobed. Pojemniki te umieszczone są jeden nad drugim w formie kolumny (fot. 6) tak, aby ciekłe pozostałości doprowadzane ze zbiornika buforowego i rozprowadzane na powierzchni substratu w górnym pojemniku spływały grawitacyjnie do pojemników dolnych.

Podczas przepływu przez substrat kolejnych pojemników środki ochrony roślin ulegają niemal całkowitej biodegradacji. Przy dawce ciekłych pozostałości wynoszącej 20–25 l dziennie odparowanie wody od maja do września wynosi 60–70%.

Odcieki z najniższego pojemnika zasilają dodatkowy, boczny pojemnik, na podłożu którego rosną rośliny tolerancyjne na środki ochrony roślin, wykazujące zdolność fitoakumulacji substancji chemicznych (gromadzenie ich w korzeniach i transportowanie do liści) oraz sprzyjające dobrej ewapotranspiracji (ewaporacja + transpiracja, czyli odparowanie wody z podłoża i komórek roślin). Wymagania te spełnia np. turzyca prosowa lub wierzba krzewiasta. W ten sposób w ostatnim pojemniku z okrywą roślin z ciekłych pozostałości usuwane są resztki substancji i odparowana jest woda. Przy niesprzyjających ewapotranspiracji warunkach pogodowych ewentualne odcieki z dodatkowego zbiornika kierowane są z powrotem do górnego pojemnika stanowiska. Dawkowanie cieczy oraz jej obieg jest zwykle zautomatyzowany dzięki wykorzystaniu pompy z włącznikiem czasowym.

Opisane w artykule prace badawcze i rozwojowe wykonano w ramach Programu Wieloletniego na lata 2008–2014 pn. „Rozwój zrównoważonych metod produkcji ogrodniczej w celu zapewnienia wysokiej jakości biologicznej i odżywczej produktów ogrodniczych oraz zachowania bioróżnorodności środowiska i ochrony jego zasobów”, finansowanego przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. □